

Vojnová lekcia pre náboženskú moc

Marek Šmíd – Tomáš Petráček: *Vatikán a druhá svetová válka*, CDK, Brno 2021

V debatách o politike Vatikánu v čase vojny sú často domiešané historické reálie s emóciami a prianiami. Zástancovia hierarchickej cirkvi nevedia "rozchodiť" prípadné zlyhania pápeža. Tí z opačného brehu vidia vážne chyby aj tam, kde naozaj neexistovali lepšie riešenia a ušľachtilé veľké ciele museli ustúpiť v mene taktiky tým bližším.

Bez šokujúcich odhalení

Do tejto rozháranej debaty prichádza kniha českých historikov. Určite nejde o revolučnú prácu so šokujúcimi odhaleniami. Je to predovšetkým poctivý úvod do témy s logickým usporiadaním a rozšírený o kontexty.

Prvý z autorov Marek Šmíd disponuje v oblasti skúmania vatikánskej politiky počas vojny úctyhodnou zbierkou prác. Prirodzene najviac sa venoval vzťahom Vatikánu a Československa, následne vojnovjej Slovenskej republiky.

Písal aj o situácii katolíckych intelektuálov v medzivojnovom období či osobnosti T. G. Masaryka, pražského arcibiskupa Kordača a Andreja Hlinku. Neobišiel ani premeny zahraničnej politiky Svätého stolca počas prvej svetovej vojny. Ide o jednu z jeho hlavných monografií.

Tomáš Petráček prispieva ku kvalite knihy erudíciou teológa a cirkevného historika. Dokáže lepšie ako ktokoľvek iný citlivo rozoznať rozmanité prúty a tendencie vo vnútrocirkevnom prostredí, pretože postoj cirkevných predstaviteľov k totalitným režimom bol a naďalej zostáva náročnou previerkou autentického katolicizmu.

Priateľ Nemecka proti Tretej ríši

Centrálnou postavou v rozprávaní o Vatikáne počas vojny zostáva pápež Pius XII. - jedným rešpektovaný a inými tvrdo kritizovaný za zbabelosť vo vzťahu k Tretej ríši a pri záchrane Židov ohrozených masovým vraždením.

Otvorenými kritikmi mlčania Pia XII. voči antisemitským excesom boli aj Maritain, Claudel a Mauriac. Z opačného ideologického brehu sa do neho pustili ľavicoví autori, ktorým vadil pápežov zásadný antikomunizmus. Tzv. čierna legenda obviňujúca Vatikán z mlčania je dodnes stále živá.

Autori so sympatiou upozorňujú na veľmi rozumnú reakciu Svätej stolice. Pred apologetickými textami uprednostnila vydanie dvanásťzväzkovej edície Dokumentov Svätej stolice vo vzťahu k druhej svetovej vojne pod vedením francúzskeho historika Pierra Bleta. "Namiesto reči historikov nechala prehovoriť faktom." Neexistuje rozumnejší prístup ako odtajniť vatikánske archívy, v roku 2020 tak spravil pápež František.

Napriek dôležitosti Pia XII. treba podľa autorov prihliadať na samostatné sekularizačné a dekristianizačné procesy, ktoré počas vojnových rokov (a pred nimi) v Európe už bežali.

Zaujímavým aspektom osobnosti pápeža Pacelliho je jeho germánofilstvo. V Nemecku pôsobil ako apoštolský nuncius, priviedol si odtiaľ známu sestru Pascalinu, ktorá sa starala o jeho domácnosť. Pápež obdivoval bavorskú zbožnosť, ale i poriadok a disciplínu zo severných a východných oblastí Nemecka.

Okrem toho bol pápež zdatným cirkevným diplomatom a vyjednávačom. Aj preto dával prednosť diplomatickým mechanizmom a neodhodlal sa napríklad k exkomunikácii Mussoliniho či Hitlera. Hoci by uvalenie cirkevného trestu malo verejný dosah, mohlo byť vnímané ako nepriateľský akt voči príslušným národom.

Zmierovateľ nemusí stačiť

Vojna zastihla pápežstvo v prechodnom stave, keď práve prestala fungovať obranná mentalita voči modernému svetu. A tá nová, komunikatívnejšia a ústretovejšia (spojená s akceptáciou demokracie a ľudských práv), nebola ešte vybudovaná.

Skúsenosti vatikánskych prelátov z vyjednávania s antiklerikálnymi vládami prestali byť užitočné. Na druhej strane zrazu stáli režimy a vodcovia, ktorí žiadne dohody nerešpektovali.

Prvou ostrou skúškou bolo napadnutie Poľska v roku 1939. Poliaci boli pápežovým rezervovaným postojom sklamaní - Pius XII. síce vyjadril súcit s poľským národom, ale neodsúdil samotný akt agresie.

Pápež aj v ďalšom priebehu vojny chcel zostať zmierovateľom, ktorý sa nekompromituje spoluprácou s niektorou zo znepriatelených strán. Oplyvňovala ho aj skúsenosť zo Španielska, kde práve Nemecko s Talianskom pomohli Frankovi zastaviť brutálne násilie proti cirkvi.

Aj pri vpáde Nemecka do Francúzska pápež zostával v starých stereotypoch, keď konflikt vnímal ako iba územný. Francúzske ambície po ponížení Nemecka versaillským mierom nepokladal za menej problematické ako nemecké.

Pápežove pokusy o mier zlyhávali, a tak sa uchýlil k charitatívnym a humanitárnym akciám sprevádzanými apelmi na ukončenie vojny.

Jedným zo zaujímavých efektov vojny (a prekvapivým fenoménom moderných dejín) bolo zblíženie Vatikánu a Spojených štátov, ktoré predznamenovalo emancipáciu demokratických hodnôt v myslení katolíckych hierarchov.

Vojnová lekcia

Autori venujú samostatné kapitoly Chorvátsku a vzťahom Vatikánu s Tisovým režimom na Slovensku.

Pápež síce prijal pohlavníka Nezávislého Chorvátska Ante Pavelica, ale iba ako pútnika. Chorvátska cirkev vedená arcibiskupom Stepinacom bránila Židov, ale prevažne tých, ktorí sa nechali pokrstiť. Otvorene antisemitské opatrenia nikdy neodsúdila. Škvrnou zostáva účasť niektorých kňazov na masakroch organizovaných ustašovskými bandami.

Vo vzťahu k vojnovej Slovenskej republike autori rekapitulujú všeobecne známe skutočnosti a zostávajú verní pokojnej objektívite bez radikálnych pozícií.

Dnes máme od udalostí dostatočný odstup, nastal čas na lekcie. Čakať vo všetkom na zásadné stanoviská akejkolvek vrchnosti (vrátane náboženskej) je naivné a slabošské. Ozajstné kresťanské postoje sa formujú v životoch mučeníkov a prorokov.

Po skúsenosti s koncentračnými tábormi je mravnou povinnosťou podporovať demokratické hodnoty. Napriek svojim rizikám sú primeranou prevenciou pred útlakom. Po vojne nastal čas prehodnotiť priamu politickú angažovanosť klerikov aj posledné zvyšky konfesionalnej nenávisti.

Bola to extrémne tvrdá lekcia, o to viac si treba vážiť jej ovocie.

L'UBOMÍR JAŠKO

Recenze vyšla v týdeníku Týždeň 16. 5. 2021: <https://www.tyzden.sk/kultura/73476/lekcia-pre-nabozensku-moc/?ref=kat>